

УДК 355.48

ВАРАКУТА В. П.

<https://orcid.org/0000-0002-5759-8758>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.37.2022.174-193>

СТАТИСТИКА, ОБСТАВИНИ ТА ПРИЧИНИ НЕВИПРАВДАНИХ ВТРАТ У ЧЕРВОНІЙ АРМІЇ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У роботі на основі аналізу широкого кола документальних, історичних та інших джерел розглядаються статистичні кількісні показники бойових і небойових втрат під час Другої світової війни на території СРСР серед особового складу Червоної Армії по категоріях офіцерського і рядового складу та мирного населення на окупованих німцями територіях СРСР. Наведені співвідношення втрат особового складу вбитими та пораненими з боку СРСР та Німеччини. Дана характеристика поранень бійців Червоної армії за фізичними вадами. Визначені обставини та головні причини невинуватених втрат особового складу Червоної Армії.

Ключові слова: Друга світова війна, статистика, військові втрати, причини втрат, Червона Армія.

Постановка проблеми та її актуальність. На догоду політичному керівництву та політичних віянь у РФ, протягом більш ніж двадцяти років, завдяки масштабній пропаганді, змінюється думка про ті, або інші події Другої світової війни на теренах СРСР що супроводжується відвертим викривленням історичних фактів, маніпуляцією навколо питань втрат в німецько-радянській війні в рамках Другої світової війни на території СРСР. Для цього у 2009 р. президент РФ Д. А. Медведєв створює державну комісію щодо протидії «фальсифікації» історії на користь інтересам Росії, де головною турботою стає загальна історія німецько-радянської війни, тобто Великої Вітчизняної війни.

Загалом правду треба відстоювати незалежно від того, чиїм інтересам вона відповідає. Якщо в основу спочатку ставляться «інтереси», про об'єктивність можна забути. Це стосується практично усіх напрямків наукових досліджень війни, що проводяться сучасними російськими «фахівцями», починаючи від ствердження про визначну й вирішальну роль «великого руського народу» і нікчемної ролі інших народів СРСР, включаючи народи Західної

Варакута Володимир Павлович, кандидат військових наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальних дисциплін, Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків.

© Варакута В. П., 2022

Європи та США, в перемозі над фашизмом, і закінчуючи приховуванням причинно-наслідкового зв'язку між низкою непродуманих плануваль і непрофесійним, а часом дилетантським керівництвом військовими операціями деякими радянськими полководцями, включаючи “маршала перемоги” Г.К. Жукова, і невиправданими колосальними безповоротними втратами та масштабними каліцтвами воїнів Червоної Армії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усі відомі радянські полководці Другої світової війни (Жуков, 2002; Рокосовський, 2014: 400; Василевський, 1978: 552; Баграмян, 1971: 502; Баграмян, 1984: 512; Єременко, 1965: 510; Конєв, 2015: 350; Конєв, 1991: 602) детально згадують про планування й проведення військових операцій, не забуваючи при цьому підкреслити свою особисту роль в той чи іншій перемозі; згадують, хто кому, що сказав, хто кого підставив, розкривають до найдрібніших подробиць чвари між керівництвом Ставки Верховного Головнокомандувача й т. ін. Проте ніхто з них не пояснив, чому так сталося, що Червона Армія понесла такі невиправдані людські втрати, чому така величезна кількість бійців отримала фізичні каліцтва різного характеру й що стало тому причиною?

Мета статті. В роботі автор намагається ґрунтовно й неупереджено дослідити, систематизувати та узагальнити за допомогою різних, часто суперечливих джерел, статистичні дані втрат Червоної Армії в живій силі, проаналізувати загальний характер фізичних вад воїнів, отриманих під час війни, та визначити обставини та основні причини, що призвели до таких масштабних втрат.

Для цього доцільно перейти до сухої статистики фактів, які підтверджуються архівними, нещодавно розсекреченими документами, які ніяк не збігаються з тією статистикою, яка ще з радянських часів і досі офіційно підтримується керівництвом РФ і вважається ними як аксіома.

Виклад основного матеріалу. В перші післявоєнні роки ставлення до війни в СРСР було не однозначним. Після підписання акта про беззастережну капітуляцію Німеччини, третім за значущістю національним святом в країні після річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції (7 листопаду) та Першотравня (1 травня), став День Перемоги (9 травня). Протягом наступних 20 років святкові заходи у СРСР обмежувалися, головним чином, салютом. З 1965 року, за часів «хрущовської відлиги», у ході

проведення святкувань почали проводити військові паради. З того часу масштаб урочистостей безперервно наростав як за масштабами, так і за пафосом.

Чому це сталося тільки через 20 років? Тому що всі: керівництво держави й народ, прекрасно розуміли, якою жахливою ціною досталася перемога, ніхто не хотів хвилювати фронтові рани, обмежуючись салютом і скромними заходами. До того ж День Перемоги був звичайним робочим днем. Як згадував письменник, доктор фізико-математичних наук Ігор Гарін (Папіров І. І.): «У сталінські часи війну скоріше замовчували, ніж героїзували: надто свіжою була пам'ять, надто гіркою і страшною, надто болісною... А потім, через два десятиліття, ніби розверзлися небеса і навалився шквал, смерч, тайфун величчя та героїзму. Почалася трансформація перемоги, сплаченої десятками мільйонів людських життів, у національну релігію» (Гарін, 2012: ч. I.). У 70-х роках минулого століття маршал І. С. Конєв згадував: «Що таке перемога? Наша, сталінська перемога? Насамперед це всенародне лихо. День скорботи радянського народу за безліччю загиблих. Це річки сліз і море крові. Мільйони скалічених. Мільйони осиротілих дітей і безпорадних старих. Це мільйони понівечених доль та сімей, що не відбулися, дітей, що не народилися. Мільйони закатованих у фашистських, а потім і в радянських таборах патріотів Вітчизни» (Гарін, 2012: ч. I.). З часом, на тлі зносу пам'ятника маршалу в Празі, його онука Олена Конєва, спростовувала вислови діда. Зрозуміло, що людина, будучи членом Фонду пам'яті полководців Перемоги, а також громадської комісії з міжнародної співпраці Російського союзу ветеранів, яка ще нагороджена медаллю Міністерства оборони РФ «Пам'яті Героїв Вітчизни», інакше вчинити не могла.

Маршалу вторив ветеран війни, провідний науковий співробітник і член Ученої ради Державного Ермітажу в РФ Нікулін М. М.: «Будь-яка війна, це не тільки і не стільки героїка, пафос, фанфари, перемоги, скільки бруд, кров, дурість, зрада, брехня, насильство, страждання, страх, смерть, моря крові, тисячі та мільйони смертей» (Нікулін, 2008: 352). Цю ж думку підтримала російська письменниця Улицька Л. Є., яка зазначила, що «пафос, квітучий навколо нашої перемоги, такий великий, що забувається, якою ціною це далось і яку ціну платили ще багато років після» (Улицька, 2013: 544).

Дослідження обставин і причин, що призвели до масових людських втрат під час війни, ускладнюється неможливістю роботи в архівах РФ, до яких українським фахівцям немає фізичного допуску. До того ж 12 листопада 2020 року міністр оборони РФ Шойгу С. К. підписав наказ № 591, який припинив дію наказу № 181 щодо «розсекречування великої маси документів періоду 1941–1945 років, що зберігаються в архівах військових відомств РФ». Проте по крихтах з відкритих ЗМІ та за допомогою вітчизняних і іноземних архівів, можна скласти загальну картину того, що реально відбувалося під час Другої світової війни, й винести загальні висновки.

Так, за станом на 1.1.1941 р. Червона Армія нараховувала 579 тис. 581 офіцера й генерала (*Командні кадри Червоної Армії в Великій Вітчизняній війні 1941–1945 р., 1962: 117*).

У березні 1946 року в інтерв'ю газеті “Правда” Сталін Й.В. оголосив: «Внаслідок німецького вторгнення Радянський Союз безповоротно втратив у боях з німцями, а також завдяки німецькій окупації та викраденню радянських людей на німецьку каторгу близько семи мільйонів людей».

В часи правління Хрущова М.С. ця цифра збільшилася до 20 млн. Так, у 1961 році Перший секретар ЦК КПРС у листі прем'єр-міністру Швеції писав: «Німецькі мілітаристи розв'язали війну проти Радянського Союзу, яка забрала два десятки мільйонів життів радянських людей» (*Книшевський & Васильєва, 1992: 348*).

Професор Санкт-Петербурзького університету Соболев Г.Л. засвідчив про те, як викривлялася радянська історія Другої світової війни й з якими складнощами пробивалася правда про кількість жертв війни через штучні перепони з боку влади. Так, у середині 60-х років готувалася багатотомна історія так званої Великої Вітчизняної війни, автори якої сподівалися надати читачам нефальсифіковану статистику військових втрат – 26,6 млн чол. загиблих і близько 1 млн чол. померлих з голоду лише у блокадному Ленінграді. Дізнавшись про цю приголомшливу цифру жертв, “ліберальний” Хрущов М.С. сказав, що “вистачить на перший раз і двадцяти мільйонів”. З них безповоротні військові втрати (вбитими) – 8,86 млн осіб і 4,56 млн осіб, які нібито потрапили в полон і зникли безвісти.

Ось звідки взялася сталінська, хрущовська та взагалі більшовицька “статистика” втрат.

8 травня 1990 року на засіданні Верховної Ради СРСР на честь 45-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні оголошено підсумкову кількість людських втрат: «Майже 27 мільйонів осіб».

У 1993 році колектив військових істориків під керівництвом генерал-полковника Кривошеєва Г. Ф. опублікував (*Кривошеєв, 1993: 416*) статистичне дослідження, в якому вказано, що за період 1941–1945 років кількість загальних втрат – 26 млн 452 тис. осіб, і в тому числі вперше опубліковано бойові втрати: 8 668 400 солдатів та офіцерів, а з врахуванням репресій – 31 млн 452 тис. осіб. Вбитими та зниклими безвісті серед генеральського та офіцерського складу: генералів – 421, полковників – 2 тис. 502, підполковників – 4 тис. 887, майорів – 19 тис. 404, капітанів – 71 тис. 738, старших лейтенантів – 168 тис. 229, лейтенантів – 353 тис. 40, молодших лейтенантів – 279 тис. 967. Разом – 900 тис. 188 осіб.

Однак доцільно до них додати втрати серед військовослужбовців, які не мали офіцерських звань, але обіймали посади командирів, і таких втрат було – 122 тис. 905 осіб.

За віком: до 25 років – 28,6 %, 26-35 років – 57 %, 36-45 років – 13 %, старше 45 років – 1,4 %.

За званнями: до капітана – 88 %, майорів – 5,6%, підполковників – 0,9 %, полковників – 1,8 %, генералів – 0,4 %.

За станом на 1.01.1950 р. репатрійовано – 126 тис. офіцерів. Поза фронтом за роки війни померло 5 тис. 26 офіцерів, а засуджено – 20 тис. 71 офіцер.

Характеристика втрат серед офіцерського складу за категоріями: командири – 820 тис. 935 осіб (80,2%), політпрацівники – 99 тис. 734 осіб (9,7%); технічні працівники – 35 тис. 836 осіб (3,5%), адміністративні працівники – 31 тис. 660 осіб (3,1%); медичні працівники – 27 тис. 402 осіб (2,7%), ветеринари – 5 тис. 440 осіб (0,5%), юристи – 2 тис. 86 осіб (0,2%) (*Командні кадри Червоної Армії в Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр., 1962: 117*).

Таблиця 1

Втрати офіцерського складу Червоної Армії під час війни

	1941 р.	1942 р.	1943 р.	1944 р.	1945 р.	Усього
Вбито	50884	161857	173584	169553	75130	631008 (61,67%)
Поранено	83061	258614	350416	243638	85592	1030721 (38,33%)
Зникло безвісті	182432	124488	43423	36704	5038	392085
Разом	316377	544359	577423	449895	165760	2053814
В полоні						150000

* Таблиця складена за даними – Кривошеєв Г.Ф. 1993, 416 с.; Командні кадри Червоної Армії в Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. 1962, 117 с.

У 2001 році Кривошеєв Г.Ф. уточнив безповоротні втрати. За його даними, лише Червона Армія та флот у роки так званої Великої Вітчизняної війни, втратили 11 млн 285 тис. 57 осіб (*Кривошеєв, 2001: 608*).

Таблиця 2

Розподіл втрат (загиблих і зниклих безвісті) офіцерського складу Червоної Армії за видами й родами військ (1941–1945 рр.)

Види (роди) військ	Загинуло	Зникло	Усього
Сухопутні війська (СВ):	607217	366043	973260
– піхота	389467	180327	569794
– артилерія	56610	37576	94186
– інженерні війська	10260	8047	18307
– бронетанкові й механізовані війська	35166	11939	47105
– війська зв'язку	11772	13167	24339
– кавалерія	6757	5836	12593
– інші	4401	6385	10786
Військові Повітряні Сили (ВПС):	18420	20684	39164
Військово - Морський Флот (ВМФ):	5371	5358	10729
Разом	631008	392085	1023093

* Таблиця складена за даними – Кривошеєв Г. Ф. 1993, 416 с.; Командні кадри Червоної Армії в Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. 1962, 117 с.

Так само були уточнені дані про втрати військ СРСР та Німеччини у 1941–1945 роках. Демографічні втрати знижено до 8 млн 744 тис 500 військовослужбовців (*Кривошеєв, 2001: 608*).

І ось, нарешті, 14 лютого 2017 року оголошено нову цифру втрат: понад 19 мільйонів солдатів та офіцерів. Це навіть не проблема воєнного мистецтва, а світогляду, сучасного ставлення керівництва РФ до солдатів як до “гарматного м’яса”.

У приватній бесіді зі своїм помічником генерал-полковником Кашурко С.С., маршал Конєв І.С. зазначив, що за час війни було поранено – 46 млн 250 тис. осіб. Повернулися на Батьківщину: з розбитими черепами – 775 тис. осіб, однооких – 155 тис. осіб, сліпих – 54 тис. осіб, з понівеченим обличчям – 501 тис. 342 осіб, з кривими шиями – 157 тис. 565 осіб, з розірваними животами – 444 тис. 46 осіб, з пошкодженими хребтами – 143 тис. 241 осіб, з пораненнями в області таза – 630 тис. 259 осіб, з відірваними половими органами – 28 тис. 648 осіб, одноруких – 3 млн 147 тис. осіб, безруких – 1 млн. 10 тис. осіб, одноногих – 3 млн. 255 тис.

осіб, безногих – 1 млн 121 тис. осіб, з частково відірваних руками й ногами – 418 тис. 905 осіб, так званих “самоварів”, безруких і безногих – 85 тис. 942 осіб (Кашурко С.С. 2005).

Іноземні фахівці (*Барбер & Гаррісон, 2006: 217–242*) стверджують, що до 1 травня 1944 року кількість радянських військово-полонених досягла 5,16 млн осіб. Навіть якщо прийняти офіційні дані про військові втрати (які дуже занижені), то й вони виявилися значно більшими за сукупні втрати всіх інших воюючих сторін – німецьких і союзників (у сукупності близько 7,2 млн осіб).

З часом приймаються офіційні дані про втрати в війні цивільного населення – 13,7 млн осіб, а загальні демографічні втрати – 26,6 млн осіб, з яких чоловіків – близько 20 млн осіб.

Згідно з розрахунками американського демографа Максудова С. (Бабьонішев О. П.), який розробив власну методику розрахунків, та за даними Елмана М., населення СРСР до кінця 1945 р. мало б бути орієнтовно на 35-36 млн осіб більше, ніж у відсутності війни. Цим даним можна довіряти хоча б з точки зору відсутності впливу із зовні. Проте російські “фахівці” спростовують демографічні дані цих вчених, посилаючись на їх упередженість. Так, доктори історичних наук РФ Кринко Є. Ф, Кропачов С. О. вважають еміграційні роботи Максудова С., Елмана М., Курганова І., Ніколаєвського Б., Яковлева Б. (Троїцького М. О.), Агурського М., Фельштинського Ю., Вересова Д., Авторханова А. та інших вихідців із СРСР, присвячені репресіям та втратам під час Другої світової війни, мали відверто пропагандистський характер. Проте треба зауважити, що ці роботи не мають ознак упередженості, тому що вчені працювали без впливу на них з боку РФ, до того ж з радянськими архівними документами, що були вивезені німцями в Німеччину, а потім потрапили до США, Великої Британії, Франції й до інших країн.

Так, за даними американського вченого Хайнеса М., кількість втрат 26,6 млн задає лише нижню межу всіх втрат СРСР у війні. Загальне зменшення населення з червня 1941 р. по червень 1945 р. становило 42,7 млн осіб, і це число відповідає верхній межі. Тому реальна кількість військових втрат напевно перебуває у даному проміжку.

Професор Уорвікського університету США Марк Харрісон наполягає на тому, що реальні військові втрати СРСР мають оцінюватися в межах 23,9–25,8 млн осіб.

У 1962 році під час приватної бесіди маршал Конев І.С. назвав цифру військових втрат у 10 млн осіб. Потім цю цифру було оголошено також у французькій версії книги відомого радянського демографа Урланіса Б. Ц. (*Урланіс, 1960: 565*).

Офіцер Генштабу РСЧА полковник Калінов К. Д., який у 1949 році служив в апараті радянської військової адміністрації в Берліні та перейшов у західну частину міста, видав у ФРН книгу “Слово мають радянські маршали”, де, ґрунтуючись на документах Генштабу, навів дані про безповоротні втрати Червоної Армії у Великій Вітчизняній війні: 8,5 млн осіб загиблих на полі бою та зниклих безвісти, 2,5 млн померлих від ран та 2,6 млн померлих у полоні. Правда дослідник Врага Р. в своїй роботі заперечує факт реального існуванню цього офіцера (*Врага, 1950: 189–193*), хоча книга Калінова К.Д. була офіційно опублікована в Парижі.

Відомий вітчизняний вчений Пасховер О.Й. у статті “Тінь перемоги” наводить такі статистичні дані про втрати серед радянського населення: 20 тис. 869 чол. у середньому за добу вибувало із лав Червоної Армії, з них близько 8 тис. осіб – безповоротно; чисельність мирного населення СРСР, винищеного нацистами на окупованій території – 7,4 млн осіб, у т. ч. понад 216,4 тис. дітей, 73 млн осіб (37% населення СРСР) було залишено під окупацією, з яких 8,5 млн осіб померло за час окупації, із них 4,4 млн осіб – число передчасно померлих від жорстокого впливу окупаційного режиму.

Група спеціалістів-демографів на чолі з відомим дослідником Андреевим Є. М. визначила загальну кількість безповоротних втрат населення СРСР у 1941–1945 р. у 27 млн осіб, а загальна кількість чоловіків призовного віку, які загинули у 1941–1945 р., у 17 млн осіб.

Для порівняння доцільно привести оцінку безповоротних втрат Червоної Армії за даними інших авторів: Волкогонов Д. А. – 16,2 млн, Солженіцин О. І. – 20 млн, Тімашов М. С. – 12,2 млн, Максудов С. – 11,8 млн, Шварц С. – 11,944 млн осіб.

Банк комп’ютерних даних музею Великої Вітчизняної війни на Поклонній горі до травня 1994 року містив персональні поіменні дані на 19 млн військових, які загинули або зникли безвісти під час війни й досі не виявлені. Близьке значення (19,41 млн осіб) наводить директор Архангельського державного соціально-меморіального центру “Пошук” Івлєв І. І.

Загальні втрати цивільного населення, за даними Г.Ф. Кривошеєва, – 13,7 млн осіб. За оцінками Максудова С., на окупованих територіях та в блокадному Ленінграді загинуло близько 7 млн осіб (з них 1 млн у блокадному Ленінграді, 3 млн – євреї-жертви Голокосту), а ще близько 7 млн осіб загинуло внаслідок підвищеної смертності на неокупованих територіях СРСР.

Історик Соколов Б.В. наводить таку жахливу статистику співвідношення втрат СРСР та Німеччини у Другій світовій війні (Соколов, 2016: 576): загальна кількість загиблих та померлих – СРСР 43 млн 448 тис., Німеччина – 5 млн 950 тис., співвідношення – 7,3:1; у тому числі цивільних осіб СРСР – 16 млн 900 тис., Німеччина – 2 млн, співвідношення – 8,5:1; у тому числі у збройних силах СРСР – 26 млн 548 тис., Німеччина – 3 млн 950 тис., співвідношення – 6,7:1; із них у радянсько-німецькій війні СРСР – 26 млн 400 тис., Німеччина – 2 млн 608 тис., співвідношення – 10,1:1.

Кількість полонених СРСР – 6 млн 306 тис., Німеччини – 1 млн 950 тис., співвідношення – 3,2:1; у тому числі в радянсько-німецькій війні СРСР – 6 млн 300 тис., Німеччина – 950 тис., співвідношення – 6,6:1;

Померло у полоні СРСР – 4 млн, Німеччина – 800 тис., співвідношення – 5,0:1; у тому числі в радянсько-німецькій війні СРСР – 4 млн., Німеччина – 451 тис., співвідношення – 8,9:1.

Жахливо красномовний навіть сам факт “розкидання” безповоротних втрат СРСР за даними різних авторів – від 27 млн. до 43 млн. осіб. Ось де справді гріш ціна людського життя там, де загиблих не рахують, де проблематичні втрати обчислюються 15 млн осіб. Сумарні (демографічні) втрати були також явно більшими за офіційно визнаних 26,6 млн осіб і, швидше за все, перевищували 41 млн осіб.

Американський посол у Німеччині Вільям Додд Е. наголошував на неймовірній скрупульозності, з якою німці вели рахунок своїх вбитих солдатів – буквально подушно. На відміну в СРСР рахували, а в РФ продовжують цю ганебну “традицію”, з точністю до мільйонів або десятків мільйонів: від 6 млн. наприкінці війни до понад 43 млн у наші дні. Для цього президент РФ засекретив втрати серед військовослужбовців ЗС РФ у мирний час. Незважаючи на багаторічний і добре оплачуваний саботаж та всілякі зусилля генералів і політиків приховати справжню ціну

перемоги над фашизмом, 14 лютого 2017 року в Державній думі РФ на парламентських слуханнях “Патріотичне виховання громадян Росії: “Безсмертний полк” розсекретили найбільш наближені до правди цифри”: «Згідно з розсекреченими даними Держплану СРСР, втрати Радянського Союзу у Другій світовій війні становлять 41 млн 979 тис. чол., а не 27 млн, як вважалося раніше. Загальне зменшення населення СРСР 1941 – 1945 року – понад 52 млн 812 тис. громадян. З них безповоротні втрати внаслідок дії факторів війни – понад 19 млн військовослужбовців та близько 23 млн цивільного населення».

Отже, як би там не було, проте загальні статистичні дані доступних до вивчення джерел свідчать, що під час війни було втрачено 42–43 мільйони осіб – це більше, ніж у сумі всіх разом узятих загиблих у війнах за всі 300 років існування Російської імперії, СРСР та РФ, союзників СРСР у війні та німецького вермахту. Німеччина на двох фронтах втратила порядку 12 млн військових та цивільного населення (*Соколов, 2016: 576*).

Станом на 1 лютого 1946 року в Україні мешкало до пів мільйона інвалідів. З них до першої групи інвалідності належала 7 тис. 941 особа, друга – 189 тис. 560, третя – 264 тис. 954. Практично кожен десятий фронтовик-інвалід (39 тис. 880 осіб) мав офіцерське звання. Серед останніх налічувалося 21 тис. 503 інваліди другої групи. Потім слідували представники третьої (16 тис. 539 особи) та першої (1 тис. 038 осіб) груп інвалідності.

При яких же обставинах та які причини призвели до таких величезних втрат серед особового складу Червоної Армії?

У першу чергу хотілось би підкреслити, що сталінське застереження ні за яких умов не відповідати радянським військам на німецькі провокації на смузі зіткнення СРСР та Німеччини на території поділеної Польщі (за сумнозвісним пактом Молотова-Ріббентропа) привело до того, що командири відводили свої війська в тил на польові навчання або їх роззброювали й тримали зброю на складах. Тому, коли ворог раптово перетнув лінію зіткнення, його зустрічали вогнем ті підрозділи, які залишилися в ППД, а ті, що залишилися без зброї, основною масою просто розбігалися хто куди.

Червона Армія за кількістю особового складу й озброєння, у тому числі сучасного (300 танків Т-34 та КВ) переважала німців у декілька разів, але була рівномірно розташована по всій лінії

зіткнення (близько 1500 км). Німці же перед наступом, згідно з концепцією “тотальної війни”, розробленої німецьким генералом Людендорфом, зосередили свої війська на напрямках головних ударів (*Людендорф, 2015: 448*). Ця концепція була виробувана у війні з Польщею, де головною ударною силою виступали великі танкові формування, застосовуючи танкові “кліщі”, для оточення військ противника, й танкові клинни, для з подальшим їх “розрізанням” на частини й знищенням.

Також одною з причин стали репресії 37-40 років ХХ століття, під час яких були знищені або ув’язнені командири середньої й вищої ланок, які мали бойовий досвід практичного управління та ведення бойових дій військ, набутий під час громадянської війни в Іспанії (1936-1939 р.), у військових конфліктах біля озера Хасан (липень-серпень 1938 р.), на річці Халкин-Гол (травень-вересень 1939 р.) на Дальньому Сході та у ході радянсько-фінської війни (1939-1940 р.). З травня 1937 р. по вересень 1938 р. було репресовано 36 тис. 761 військовослужбовець командного складу СВ та ВПС та 3 тис. чол. у ВМФ.

За видами збройних сил репресовано: у СВ – 27 командирів корпусів, 26 – командирів дивізій, 184 – командира полку; у ВПС – 11 командувачів ВПС округів та флотів, 12 – командирів авіаційних дивізій; у ВМФ – 4 командувачів флотів. Крім того, було репресовано: 20 – членів військової ради, 20 – начальників політуправлінь, 14 – комісарів корпусів, 65 – військкомів дивізій, 102 – начальника політвідділу з’єднань, 92 – комісари полків, 7 – комісарів військових академій (*Командні кадри Червоної Армії в Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр., 1962: 117*). Замість досвідчених командирів призначалися офіцери, які не мали бойового досвіду. Тобто вони, м’яко кажучи, були дилетантами у військовій справі. Це виражалось в непродуманості планування бойових дій та неправильному виборі стратегії та тактики ведення війни. До відома, через непрофесійне керівництво до середини липня 1941 року зі 170 радянських дивізій 28 опинилися в повному оточенні, а 70 зазнали катастрофічних втрат.

Через неправильну тактику зосередження радянських сил оборони на шосейних дорогах (як до цього діяли німці) у вересні 1941 року під Вязьмою німці, здійснивши обхідні маневри по бездоріжжю, оточили 37 дивізій, 9 танкових бригад, 31 артполк Резерву Головного командування та польові Управління чотирьох армій.

У Брянському котлі опинилися 27 дивізій, 2 танкові бригади, 19 артполків та польові Управління трьох армій. Всього ж у 1941 р. в оточення потрапили й не вийшли з нього 92 зі 170 радянських дивізій, 50 артилерійських полків, 11 танкових бригад та польові Управління 7 армій. Як наслідок, щоб не потрапити в полон, а також через причини, що призвели до великих втрат на початку війни, зі складу керівного складу Червоної Армії застрелилися: командувач ВПС Західного особливого військового округу генерал-майор Копець І.І., член військової ради Південно-Західного фронту корпусний комісар Вашугін Н.Н., член військової ради 2-ї гвардійської армії генерал-майор Ларін І.І., помічник командувача морської оборони Ленінграда контрадмірал Жуков, начальник штабу 6-го авіаційного корпусу генерал-майор Семенов (*Командні кадри Червоної Армії в Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр., 1962: 117*).

Майстерність наступальних дій військ Червоної Армії, як правило, обмежувалася наступом по фронту, тобто в “лоб”. У зв’язку з цим під час 11 крупних наступально-оборонних операцій на території СРСР, радянська сторона втрачала особового складу більше ніж німці в 2, іноді в 4 рази. Виключенням було визволення Таманського півострова, під час якого німецькі втрати були більше, ніж радянські, на 200 тис. осіб.

Яскравим прикладом непрофесійного керівництва військами є подвиг Олександра Матросова, який кинувся на ДЗВТ (дерев’яно-земельну вогневу точку) капітальну споруду із станковим кулеметом. Воєнне мистецтво вчить такі ДЗВТ знищувати авіаційними ударами чи артилерійським вогнем, але ні як не стрілецькою зброєю піхоти. І коли на твоїх очах гинуть твої товариші, а перед боєм натще випито 100 грамів “фронтвих”, що значно зменшує рівень страху людини, надлишки виробленого організмом адреналіну, образа за безвихідь, штовхає солдата на цей божевільний крок. Для станкового кулемета тіло людини не перешкода, воно буде відкинуто після першого ж пострілу, а от для психіки німця-кулеметника, якого не вчили таким методам боротьби, – може бути шок або ступор. В підтвердження, в листі до дому один із німецьких кулеметників писав, що йому замінили вже третього помічника-заряджаючого, тому що двоє збожеволіли, дивлячись на масу руських солдатів, тіла яких розривають кулі, та які, попри жахливі втрати, суцільним потоком продовжують йти на вогонь.

«Мене рятує те, що я бачу тільки мушку і сіру масу, яка наближається до мене стіною» (*Семененко & Радченко, 2008: 414*).

Згідно з теорією й практикою воєнного мистецтва, одною з умов наступальних дій є зосередження сил і засобів на напрямку головного удару у співвідношенні 3 (і більше):1. Тобто загальна кількість військ, які наступають, може бути меншою, ніж у противника, проте на напрямках прориву – більшою. Радянські полководці, й в першу чергу маршал Жуков Г. К., навпаки збільшували багаторазово загальну чисельність фронту (декілька армій), що під час активних бойових дій призводило до масових втрат.

Так, під час Берлінської наступальної операції 2-й Білоруський фронт під керівництвом маршала Жукова Г.К., всією масою наступав на дві німецькі смуги оборони на Зеєловських висотах, тобто знову ж таки по фронту. Результатом операції було взяття Берліну при втратах з 16 квітня по 2 травня 1945 року більш ніж 350 тис. радянських воїнів. Коли маршалу Конєву І.С. доповіли про ці втрати, він схопив зі столу кашкет та жбурнув його на підлогу й в серцях вигукнув: «Ми як не вміли воювати, так і не вчилися!» (*Конєв, 2015: 350*). Жорстокість і байдужість Жукова Г. К. до людських життів проявлялася не тільки по відношенню до військовослужбовців на фронті, а й до мирного населення. Згідно з наказом, відданого ним під час оборони Ленінграду, повинні були розстрілюватися сім'ї тих солдат, які опинилися в полоні у німців. Нюанс у тому, що оригінала наказу ніхто не бачив (він надійно захований в архівах РФ), проте він став відомим із подальших наказів підлеглих маршала, які його цитують. Слідчий комітет РФ на запит журналістів відповів, що вони перевіряли й такий документ є, але його в ЗМІ неправильно трактують (тобто з негативного боку) і тим самим ображають ветеранів і дескредитують маршала “перемоги”. Проте як можна з позитивного боку трактувати розстріл людей, не зрозуміло.

Наступною причиною, що призвела до колосальних людських втрат, – це низька професійна підготовка. Так, згідно з наказом «Про встановлення системи підготовки та порядку комплектування ВНЗ військово-повітряних сил і покращення якості підготовки літного і технічного складу, від 3 березня 1941 року № 080» у школі початкового навчання, термін навчання у воєнний час – 3 місяці, наліт на кожного курсанта-пілота – 30 годин. Завдання школи навчити курсанта-пілота пілотуванню на навчальному

літаку та дати загальні знання з авіаційної техніки, теорії авіації та військового вишкілу (*Карташов, 2011: 83–89*).

У школі військових пілотів встановлений загальний наліт на курсанта на навчальному та бойовому літаках: а) для бомбардувальників – 20 годин, з них: контрольно-вивізних – 8 годин; самостійних – 12 годин. Завдання школи навчити курсанта-пілота: пілотування та застосування бойового літака вдень у простих метеорологічних умовах; груповим польотам у складі ланки та дати практику у маршрутних польотах, з посадкою на незнайомих аеродромах, для чого включити до програми 10 таких польотів. Винищувачів, крім того, навчити початковим повітряним стрільбам та основам повітряного бою, а в бомбардувальних школах навчити пікірування на літаках УСБ та СБ до кутів 40 градусів.

У військових авіаційних училищах командирів-льотчиків термін навчання: у мирний час – 2 роки, у воєнний час – 1 рік. Встановити наліт кожного курсанта на навчально-бойових літаках 150 годин (по 75 годин на рік). Термін навчання першого набору встановити 1 рік із нальотом 75 годин, за винятком для першого набору завдання підготовки до дій у складних метеороумовах та на граничний радіус. Комплектування авіаційних училищ проводити пілотами, що прослужили у строю не менше двох років. Тому основне навантаження на себе брали школи військових пілотів, на долю яких випадала основна маса випускників-льотчиків.

Німецькі льотчики мали за плечима загалом від 18 місяців до 2 років навчання та близько 250 (!) годин нальоту. Тому, говорити про високий професіоналізм радянських льотчиків не доводиться, а звідси й суттєві втрати.

Суттєвою причиною, що впливала на кількісний коефіцієнт втрат, була недостатня технічна оснащеність радянського озброєння. Наприклад, якщо у німців кожний танк або літак був обладнаний радіостанцією, то з радянської сторони від командира танкового взводу і вище або від командира авіаційної ланки й вище. Радянські танкісти й льотчики воювали за принципом “роби як я” і тому перед боєм льотчики (тих, кого ведуть) брали в руки дерев’яні літачки і ходили по аеродрому за своїм командиром (той, хто веде) “відпрацьовуючи” способи ведення повітряного бою й роль і місце кожного в ньому. Якщо під час бою противник виводив командира з ладу, підлеглі не знали, що робити далі, й ставали легкою мішенню для ворога.

Крім того, Червоній Армії після ніщевного знищення озброєння і військової техніки в перші роки війни, не вистачало сучасних зразків зброї, які б могли ефективно боротися з противником. Так, на Курській дузі проти німецьких “Тигрів”, “Пантер” і “Фердинандів” застосовували протитанкові опорні пункти (ПТОП), де основною зброєю були гармати 45-мм (1937 року випуску). Їх на ПТОПе розміщували до 20 штук, щоб хоч масою вогню зупинити бронетехніку ворога. Символ війни Т-34 спроможний був уразити німецький “Тигр” з відстані не більш 500 м і тільки вогнем в борт або корму. Навпаки, німець міг пробити лобову броню радянського танка з відстані 2000 м. Протитанкова 57-мм гармата ЗИС-2, що спроможна була підбити “Тигр” з відстані 2000 м, з’явилася лише на початку 1944 року.

Англійський вчений Бен Уклі за останніми дослідженнями німецьких архівів по битвах на Курській дузі, що знаходяться у США, стверджує, що радянські втрати складають 235 танків, з німецького – 5, тобто тільки за один день радянська сторона втратила близько 1 тис. танкістів. Причиною такої катастрофи він вважає те, що генерал Ротмістров П.О., командувач 5-ї гвардійської танкової армії, неправильно вибрав тактику дій, при якій танки вперлися у чотирьох метровий рів, через який був перекинутий єдиний вузький міст, біля якого вони скупчилися. Тому всього 2 німецьких “Тигра” змогли підбити 55 радянських танків. Цей факт німці особисто зафіксували на авіаплівку під час перевірки цього факту на літаку – розвіднику.

Радянське воєнне мистецтво 30 – 40-х років ХХ ст. передбачало наступальні дії як основний спосіб ведення бойових дій, що ґрунтувався на теорії “Глибокої наступальної операції”, розробленій генералом Тріандафілловим В.К. та підтриманої маршалами Тухачевським М.М. і Шапошниковим Б.М. Роль головної ударної сили в ній відводилася танковим з’єднанням і об’єднанням (*Тріандафіллов, 1936: 259*). Головним противником розглядалися європейські капіталістичні країни. Тому колісно-гусеничні танки (БТ-2, БТ-5, БТ-7 (вип. 1937 р.), БТ-7А, ПТ-1, Т-29) конструювалися таким чином, щоб експлуатації гусениць на них, вистачило б на декілька сотень кілометрів. При виїзді на європейські добротні дороги, їх повинні були скидати і далі рухатися на катках.

Оборонний же бій радянськими військовими фахівцями розглядався як допоміжний вид бою. Метою його було або відновлення та накопичення сил після наступальних дій, або змушене тимчасове стримування сил противника, з подальшим переходом до контр-наступальних дій. Такий хибний підхід до розуміння оборони так такої призвів до того, що командири різних рівнів не мали уяви як опиратися зосередженим, масованим діям німців, що стрімко наступали. Опиняючись в оточенні, радянські війська сотнями тисяч здавалися у полон. За перший рік війни у полон потрапило порядку 4 млн радянських військових. Від голоду і хвороб декілька мільйонів радянських полонених були приречені на загибель.

Таким чином, підбиваючи підсумки, можна виділити ряд основних причин, що суттєво вплинули на кількісні втрати особового складу Червоної Армії під час німецько-радянської війни:

- політичні прорахунки й воєнно-стратегічні помилки радянського керівництва, яке забарилося із випереджувальним ударом, пропустивши натомість німецький;

- репресії 30 – 40-х років ХХ ст., події, що спричинили заміну досвідчених командирів середньої і вищої ланки офіцерами й генералами з недостатнім або відсутнім практичним і бойовим досвідом;

- паніка та дезорганізація в діях Червоної Армії вищого керівництва країни майже до початку 1943 року;

- страх вищого командування перед Сталіним І.В. взяти на себе відповідальність щодо прийняття рішення та проведення операцій впродовж всієї війни;

- рівномірне розташування маси радянських військ, які у 2-4 рази перевищували за особовим складом і озброєнням та військовою технікою (ОВТ), що не давало переваги перед сконцентрованими ударами німців;

- невміння радянських воєначальників робити висновки з досвіду війн та військових конфліктів, тому що тактику “бліцкригу” з танковими ударними групами німці вже застосували у війні проти Польщі;

- ненавченість, на початковому етапі війни, командами й бійцями Червоної Армії вести оборонні бої;

- недостатня за часом і якістю професійно-технічна підготовка та практичні навички офіцерських кадрів на прискорених курсах;

– байдужість командирів різних рівнів (особливо вищого рангу) до збереження життя підлеглих, як результат, низька якість планування операцій (бойових дій) і управління військами та одноманітність тактики ведення наступальних боїв;

– зосередження невиправданої кількості радянських військ не на напрямках головних ударів, а по усьому фронту, для більш надійного забезпечення наступальних дій;

– недостатня технічна оснащеність ОБТ сучасними зразками зв'язку для ефективного управління діями підлеглих, майже до початку 1944 року.

Використані посилання

Абашидзе, Т. & Мошанский Й. (2003) Катастрофа під Києвом. Київська оборонна операція. 7 липня – 26 вересня 1941 року. Ч. 3. М. : ООО “БТВ-МН”. *Военная Летопись*, № 6. 78 с.

Белинский, В. Б. Другая правда о Второй мировой войне. Ложь и правда о Второй мировой войне. Обреченные на подвиг. URL: <https://monster-evo.ru/belinskijj/drugaya-pravda-o-vtoroi-mirovoi-voine-lozh-i-pravda-o-vtoroi-mirovoi-voine/>.

Баграмян, І. Х. (1971). Так починалася війна. М. : Воєніздат, 512 с.

Баграмян, І. Х. (1984). Великому народу сини. М.: Воєніздат, 360 с.

Барбер, Дж. & Гаррісон, М. (2006). Вітчизняна війна, 1941–1945 (англ.) *Кембриджська історія Росії: у 3 т. Vol. 3: Двадцять століття*. Cambridge: Cambridge University Press, С. 217–242.

Барятинский, М. Б. (2008). Радянські танкові аси. М. : Видавн. “Яуза”, 253 с.

Василевський, О. М. (1978). Діло всього життя. 3-е вид.. М. : Полівидавн., 552 с.

Врага Р. (1950). О советских маршалах, арктическом методе и второстепенных деталях. Возрождение (La Renaissance), №10, С. 189-193.

Гарин, І. І. (2012). Друга правда про Другу світову. ч. 1. *Документи*. URL: <https://www.proza.ru/2012/09/22/691> [дата зверн.: 01.11.2021].

Сременко, А. І. (1965). На початку війни. М. : Видавн. “Наука”, 510 с.

Жуков, Г. К. (2002). *СПОГАДИ ТА РОЗДУМИ*. В 2 т. М. : Видавн. “Олма-Пресс”.

Підсумки Другої світової війни (1957). *Збірник статей*. Пер. з нім. М. : Вид-во. іноземн. літ-ри, 640 с.

Карташов О.В. (2011) Підготовка льотних кадрів в СРСР у ході корінного перелому у Великій Вітчизняній війні. *Вісник Челябінського державного університету*, № 12, вип.45, С. 83–89.

Кашурко, С. С. (2005). Вистраждана перемога. Журнал “Дош”.

Командні кадри Червоної Армії в Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. (1962). *Военный вестник (АПН)*, 117 с.

Конєв, І. С. (2015). Сорок п'ятий. *Воєнні мемуари*. М. : Воєнвидавн., 350 с.

Конєв, І. С. (1991). Записки командувача фронтом. *Бібліотека обраних воєнних мемуарів*. М. : Воєнвидавн., 602 с.

Книшевський, П. М., Васильєва, О. Ю. (1992). Прихована правда війни: 1941 рік. *Невідомі документи*. М. : Видавн. “Русская книга”, 348 с.

Кривошеєв, Г. Ф. (1993). Втрати Збройних Сил СРСР у війнах, воєнних діях і воєнних конфліктах. М. : Воєнвидавн., 370 с.

Кривошеєв, Г. Ф. (2001) Росія та СРСР у війнах ХХ століття. Втрати збройних сил: Статистичне дослідження. М.: Видавн. "ОЛМА-ПРЕСС", 608 с.

Людендорф Е. (2015) Тотальна війна. М.: Подарункове видання. Великі полководці, 448 с.

Нікулін, М. М. (2008). Спогади про війну. 2-е видання. Спб. С-Піт. : Видавн. Держ. Ермітажа, 352 с.

Рокоссовський, К. К. (2014). Солдатський борг. М.: Видавн. "Вече", 400 с.

Семененко, В. І. & Радченко, Л. О. (2008). Велика Вітчизняна війна. Як це було. Х.: Видавн. "Книжковий клуб", 414 с.

Соколов, Б. В. (2016). Ціна війни. Людські втрати Росії/СРСР в ХХ–ХХІ ст. М.: Видавн. "АИРО-ХХІ", 576 с.

Триандафиллов В. К. (1936). Характер операций современных армий. 3-е изд. М.: Госвоениздат, 259 с.

Улицька, Л. Є. (2013). Дитинство 45-53: а завтра буде щастя, 544 с. URL: <https://www.livelib.ru/book/1000683184-detstvo-4553-a-zavtra-budet-schaste-lyudmila-ulitskaya> 691 [дата зверн.: 02.11.2021].

Урланис Б. Ц. (1960) Войны и народонаселение Европы. М.: Издательство социально-экономической литературы, 565 с.

References

Abashydzе, T. & Moshchanskyy Y. 2003. Katastrofa pid Kyjevom. Kyyivs'ka oboronna operatsiya. 7 lyupnya – 26 veresnya 1941 roku. CH. 3 [Catastrophe near Kyiv. Kyiv defense operation. July 7 - September 26, 1941. Part 3.]. М. : ООО "BTV-MN". Voennaya Letopys', № 6. 78 s. [in Russia]

Belinskiy V.B. Drugaya pravda o vtoroy mirovoy voyne. lozh' i pravda o vtoroy mirovoy voyne. Obrechennyye na podvig [Another truth about World War II. lies and truths about the second world war. Doomed to feat]. URL: <https://monster-evo.ru/belinskij/drugaya-pravda-o-vtoroi-mirovoi-voine-lozh-i-pravda-o-vtoroi-mirovoi-voine/>. [Accessed: 01.11.2021]. [in Russia]

Bahramyan, I. KH. 1971. Tak pochnalasya viyna [Thus began the war]. М. : Voenizdat, 512 s. [in Russia]

Bahramyan, I. KH. 1984. Velykoho narodu syny [Great sons of the people]. М.: Voenizdat, 360 s. [in Russia]

Barber Dzh. & Harrison M. 2006. Vitchyznyana viyna, 1941–1945 [Patriotic War, 1941–1945] Kembrydzhs'ka istoriya Rosiyi: u 3 t. Vol. 3: Dvadsyate stolittya. Cambridge: Cambridge University Press, S. 217–242. [in England]

Baryatynskyy, M. B. 2008. Radyans'ki tankovi asy [Soviet tank aces]. М. : Vydavn. "Yauza", 253 s. [in Russia]

Vraga, R. 1950. O sovetkikh marshalakh, arkticheskom metode i vtorostepennykh detalyakh. [About Soviet marshals, the Arctic method and minor details]. Vozrozhdeniye (La Renaissance), №10, s. 189-193. [in Russia]

Vasylevs'kyy, O. M. 1978. Dilo vs'oho zhyttya [A matter of a lifetime]. 3-е Vydavn. М. : Polivydavn., 552 s. [in Russia]

Haryn, I. I. 2012. Druha pravda pro Druhu svitovu [The second truth about the Second World War]. ch. 1. Dokumenty. URL: <https://www.proza.ru/2012/09/22/691> [Accessed: 01.11.2021]. [in Russia]

Yeremenko, A. I. 1965 Na pochatku viyny [At the beginning of the war]. М. : Vydavn. "Nauka", 510 s. [in Russia]

Zhukov, H. K. 2002. Spohady ta rozдумы [Memories and reflections]. V 2 t. М. : Vydavn. "Olma-Press". [in Russia]

Pidsumky Druhoyi svitovoyi viyny [Results of the Second World War]. 1957. Zbirnyk stattey. Per. s nim.. M. : Vydavn. inozemn. lit-ry, 640 s. [in Russia]

Kartashov O.V. 2011 Pidhotovka l'otnykh kadriv v SRSR u khodi korinnoho perelomu u Velykiy Vitchyznyaniy viyni. [Training of flight personnel in the USSR during the radical change in the Great Patriotic War]. Visnyk Chelyabinsk'oho derzhavnogo universytetu, № 12, vyp.45, S. 83–89. [in Russia]

Kashurko, S. S. 2005. Vystrazhdana peremoha [Victory suffered]. Zhurnal “Dosh”. [in Russia]

Komandni kadry Chervonoyi Armiyi v Velykiy Vitchyznyaniy viyni 1941–1945 rr. [Command cadres of the Red Army in the Great Patriotic War of 1941–1945]. 1962. Voyenny visnyk (APN), 117 s. [in Russia]

Konyev, I. S. 2015. Sorok p'yatyy [Forty-fifth]. Voyenni memuary. M. : Voyenvydavn., 350 s. [in Russia]

Konyev, I. S. 1991. Zapysky komanduyuchoho frontom [Notes of the commander of the front]. Biblioteka obranykh voyennykh memuariv. M. : Voyenvydavn., 602 s. [in Russia]

Knyshevs'kyy, P. M., Vasylyeva, O. YU. (1992). Prykhovana pravda viyny: 1941 rik [The hidden truth of the war: 1941]. Nevidomi dokumenty. M. : Vydavn. “Russkaya knyha”, 348 s. [in Russia]

Kryvosheyyev, H. F. 1993. Vtraty Zbroynykh Syl SRSR u viynakh, voyennykh diyakh i voyennykh konfliktakh [Losses of the Armed Forces of the USSR in wars, hostilities and military conflicts]. M. : Voyenvydavn., 370 s. [in Russia]

Kryvosheyyev, H. F. 2001 Rosiya ta SRSR u viynakh XX stolittya. Vtraty zbroynykh syl: Statystychno doslidzhennya. [Russia and the USSR in the wars of the XX century. Armed Forces Losses: A Statistical Study]. M. : Vydavn. “OLMA-PRESS”, 608 s. [in Russia].

Lyudendorf E. 2015 Total'na viyna. [Total War] M.: Podarunkove vydannya. Velyki polkovodtsi, 448 s. [in Russia].

Nikulin, M. M. 2008. Spohady pro viynu [Memories of the war]. 2-e vydannya. Spb. S-Pit. : Vydavn. Derzh. Ermitazha, 352 s. [in Russia]

Rokossov's'kyy, K. K. 2014. Soldat-s'kyy borh [Soldier's duty]. M.: Vydavn. “Veche”, 400 s. [in Russia]

Semenenko, V. I. & Radchenko, L. O. 2008. Velyka Vitchyznyana viyna. Yak tse bulo [The Great Patriotic War. As it was]. KH. : Vydavn. “Knyzhkovyy klub”, 414 s. [in Russia]

Sokolov, B. V. 2016. Tsina viyny. Lyuds'ki vtraty Rosiyi/SRSR v XX–XXI st. [The price of war. Human losses of Russia / USSR in the XX-XXI centuries.]. M.: Vydavn. “AYRO-XXI”, 576 s. [in Russia]

Triandafillov, V. K. 1936. Kharakter operatsiy sovremennykh armiy. 3-ye izd. [The nature of the operations of modern armies. 3rd ed.]. M.: Gosvoenizdat, 259 s. [in Russia]

Ulyts'ka, L. YE. 2013. Dytynstvo 45-53: a zavtra bude shchastya [Childhood 45-53: and tomorrow will be happiness]. 544 s. URL: <https://www.livelib.ru/book/1000683184-detstvo-4553-a-zavtra-budet-schaste-lyudmila-ulitskaya> 691 [Accessed: 02.11.2021]. [in Russia]

Urlanis B. TS. 1960. Voyny i narodonaseleniye Yevropy. [Wars and the population of Europe.] M.: Izdatel'stvo sotsial'no-ekonomicheskoy literatury, 565 s. [in Russia]

Varakuta V.
**STATISTICS, CIRCUMSTANCES AND CAUSES OF UNJUSTIFIED
LOSSES IN THE RED ARMY DURING THE SECOND WORLD WAR**

In favor of political leadership and political tendencies in Russia for more than twenty years, large-scale propaganda changed views on certain events of World War II in the USSR, accompanied by outright distortion of historical facts, manipulation of losses in Russia. To do this, in 2009 Russian President Dmitry Medvedev set up a state commission to counter the "falsification" of history in favor of Russian interests, where the main concern is the general history of the German-Soviet war, ie the Great Patriotic War.

This applies to virtually all areas of war research conducted by modern Russian "experts", from the assertion of the prominent and decisive role of the "great Russian people" and the insignificant role of other peoples of the USSR, including Western Europe and the United States. The author tries to comprehensively and impartially investigate, systematize and generalize with the help of various, often contradictory sources, statistics of Red Army losses, analyze the general nature of physical defects of soldiers received during the war, determine the circumstances and root causes.

To do this, it is advisable to turn to dry statistics of facts, which are confirmed by archival, recently declassified documents that do not coincide with the statistics that since Soviet times are still officially supported by the Russian leadership and considered by him as an axiom.

Having considered and researched the available sources of information, it is expedient to identify a number of main reasons that significantly affected the quantitative losses of Red Army personnel during the German-Soviet war:

- political miscalculations and military-strategic mistakes of the Soviet leadership, which delayed the preemptive strike, missing instead of the German;
- repression of the 1930s and 1940s, events that led to the replacement of experienced commanders by officers and generals with insufficient or no practical and combat experience;
- panic and disorganization in the actions of the Red Army and the top leadership of the country, the fear of the highest command before Stalin to take responsibility;
- uniform distribution of the mass of Soviet troops at the front, which did not give an advantage over the concentrated strikes of the Germans;
- the inability of Soviet experts to draw conclusions from the experience of wars and military conflicts (the tactics of "blitzkrieg" with a tank component, the Germans have already used in the war against Poland);
- inability at the initial stage of the war by commanders and soldiers of the Red Army to conduct defensive battles;
- Insufficient time and quality of professional and technical training and practical skills of officers in accelerated courses;
- indifference of commanders of different levels (especially the highest rank) to save the lives of subordinates, so the low quality of action planning (combat operations) and management and unity of tactics of offensive combat;
- focusing an unjustified number of Soviet troops not on the directions of the main strike, but on the entire front to more reliably ensure offensive operations;
- weak technical equipment of armaments and military equipment with modern means of communication for effective counteraction to the enemy, until the beginning of 1944.

Key words: World War II, statistics, military losses, veterans with disabilities, causes of losses, Red Army.